

LŐCSÉNEK ERŐDÍTÉSE

VÉDELMI RENDSZERE.

LŐCSE.

KEISS JÓZS. T. KÖNYVNYOMDÁJA.

1884.

A középkor rég letűnt századainak megkövesedett emlékeként áll hazánknak északi határszélén Lőcse, Szepesmegye szék-városa. Alig van hazánknak városa, mely oly ép állapotban tartotta volna meg középkori jellegét. Körfalai, bástyáinak egy része, két kapuja napjainkig fennállanak. Útcáinak felosztása változatlan, templomai a XIII- XV-ik századok stíljeiben építvék, lakóházai közül sok fenntartotta az említett századok építészetének nyomait.¹⁾ Tudós műrégészünk Henszlmann Imre „*Lőcsének régiségei*“ című művében²⁾ érdemük szerint méltányolta ezen megtekintésre méltó város nevezetességeit s itten csak az idézett jeles műnek a város erődítésére vonatkozó adatait kell kiegészítenem, hogy az erődítésnek és védelmi rendszernek teljes képét nyerjük.

I. Lőcsének erődítése.

A tatárjárás előtti Lőcséről, mely a hagyomány szerint a mai várostól délre fekvő „*Alte Leutsch*“ nevű dűlön feküdt, semmi tudósítással sem bírunk. Mai helyén a tatárok kivonulása után 1245. táján alapítottatott a város.³⁾ A biztosságot kereső város-alapítónak legelső feladatukúl kelle tekinteniök megerősíteni a helyet, melyen házi tűzhelyeiket állandóan akarták felépíteni. Lőcsének alapítói nem tévesztették szemük elől ezen czélt s az alapítással egyidejűleg kezdték meg a városnak erősítését. A helynek megválasztása is ezen szempontból történt.

Lőcse a városnál magasabb emelkedéssel minden oldalról körülvelt dombon fekszik. A városnak alapúl szolgáló dombnak legmagasabb emelkedése annak északi részén, körülbelől a mai

¹⁾ Demkó: »Polgári családélet és háztartás Lőcsén«. Lőcse, 1882.

²⁾ A m. tud. akad. kiadványa 1878.

³⁾ Caspar Hain: »Zipserische oder Leutschauerische Chronica undt Zeitbeschreibung« eredeti kézirat 8. old.

megyeháza táján van. Ettől északkelet-észak-, és északnyugatra a város dombja hirtelen ereszkedik le s a meredek domboldal az egész északkeleti, északi, és nyugati oldalon meglehetősen magasságot ér el. A délnyugati és déli oldal lassúbb emelkedéssel száll alá, míg a délkeleti és különösen a keleti oldalnak lejtőssége igen jelentéktelen. A környékező emelkedések legtávolabb esnek a város dombjának legmeredekebb oldalaitól. A délnyugati oldalon a „*Stadtberg*“, a keletin a „*Scheibe*“ nevű emelkedések — épen a két főkapuval szemben — csaknem egészen a városig nyomulnak előre s róluk a város teljesen áttekinthető. Az északkeleti oldalra néző „*Máriahegy*“ lejtője szintén közel esik a városhoz, de ennek dombjától meglehetősen mély völgy által van elválasztva.

Ezen emelkedések helyzete és a város dombjának alakja határozta meg az erődítésnek módját.

A. Sáncok. Habár csak hagyomány az, mit a lőcsei krónika írója a mostani város alapításáról mond: »Befästigten demnach den Bergck, und baueten jedoch mit Furcht und Zittern eine Stadt die Sie Leutschau nenneten,«¹⁾ megfelel az a valóságnak. A tatárok dühe elől a »Lapis refugii«-n megmenekült lakosság a borzasztó ellenség kitakarodása után is rettegte annak visszatérését s az új telepítvénynek biztosságáról okvetlenül gondoskodott. A legelső erődítés földsáncolás lehetett, melynek legtermészetesebben a várost övező sánc-árkoknak kiásása felelt meg, még pedig legelőször a legkevésbé meredek oldalon. A meredek északi és nyugati oldalakon levő sánc-árkok kiásásakor egyszersmind magas sziklafalat kaptak s az összes árkok egy felszint (niveau) nyertek. Tekintve azt, hogy a város dombja vízben nem bővelkedik, békés időben a sáncok száraz árkok voltak, de ellenség közeledése alkalmával a vízvezetékekből megtölthették azokat. Mint-hogy azonban erre semmi adatunk nincsen, azt határozottan nem is állíthatjuk, de a sáncárkoknak egyes helyein a XVIII-ik század elején állott a víz. 1728. márczius 9-én a helyőrség parancsnoka felszólította a hatóságot, hogy a felső puskaporos-torony mellett levő sáncból bocsáttassa le a vizet. Jelenleg élő idősebb emberek is élénken emlékeznek még arra, hogy az északkeleti sáncokban bőven volt víz, melyben dúsán tenyészett a kalmos gyökér.

A sánc-árkoknak szélessége 14'26—15'5 meter, külső mélysége 3'1—3'7 m. belső a (zwinger felőli oldal) mélysége 3'7—4'3 met. lehetett. Jelenleg a mélység helyenkint elenyészően csekély.

A kezdetleges földsáncolás helyett csakhamar több és erősebb védelmi vonalról kellett gondoskodni.

¹⁾ Hain 9. o.lp.

Mikor kezdték meg a város körfalainak építését, határozottan nem lehet kimutatni. Ha a krónikának ezen szavai: »1290 ist Caschau erbauet worden«¹⁾ elegendők arra, hogy alattuk Kassa körfalainak építését ismerjük fel,²⁾ Róbert Károly királynak egyik oklevelében Lőcsét 1312-ben már mint megerősített várost találjuk említve. Midőn Róbert Károly király a szepesi szászoknak kiváltóságait megerősítő 1312-iki oklevelét 1318-ban újra megerősíti, írja: »Zum ersten die Hauptschtath Leutschau *mit ihren vorwercken* und Höwen die in ihrem Hatterth liegen.«³⁾ Ha még ekkor nem is állottak teljesen készen a városnak bástyákkal erősített kőfalai, „*vorwerck*“ alatt kétségkívül már erődítményeket látunk. Világosan meg van itten különböztetve a »*vorwerck*«-ek által körülvett tér, az azokon kívül fekvő majorságoktól. A XIV-ik század folyamában már legalább a kőfalak teljesen készen állottak, mert másként a város alig állhatott volna sikerrel ellent István nádor ostromának, melyről írva van: »Anno 1400 ward die Stadt Leutschau belägert von Gross-Graffen, aber nicht eingenommen.«⁴⁾ A falak felépítése után már két védelmi vonalat különböztetünk meg. Az ároknak külső szélén nem voltak falak, legalább azoknak létezését mi sem bizonyítja. Azt sem mutathatjuk ki, hogy a falnak helyét az árok külső szélének egész hosszában cölöpkerítéssel (*palissade*) pótolták volna. A *palissade* kerítést csakis a két főkapu előerődje (*barbacan*) körül vont árok külső széle előtt találjuk föl határozottan. Lőcsének a Hain-féle kronika címlapjára ragasztott, 1676-ik esztendőre szóló magyar kalendáriumból kivágott képén a felső kapu barbakinja előtt elvonuló árok külső szélén még látható a cölöpkerítés. Mikor 1683-ban Dünnewald tábornok ostromolta Lőcsét, a szemtanú Hain Gáspár írja: »den 9. dato (az az december) ist zumercken, dass noch den Tag bevor die deutschen Soldaten bey Anführung H. Obristen Graff Scharffenbergs bis *unter die Stacketen des Niederthor* kommen,« etc.

B. Zwinger. Az ároknak belső széle rendesen magasabban fekszik a külsőnél. Az árok és a város fala között levő tér a »*zwinger*«- (*protychion*)nak külső szélén fennállott falaknak ma már csak helyenkint vannak meg egyes részei. Ezek mutatják, hogy a fal itten 0·93 meter vastag volt. Magasságának legalább 2 me-

¹⁾ U. ott 11.

²⁾ Lőcsének régiségei 23.

³⁾ Wagner: *Analecta Scepusii* P. I. 198. old.

⁴⁾ Hain. 12. A városi archivumban van egy igen régi, óriási csizmasárok és egy pár sarkantyú, melyről a hagyomány azt tartja, hogy a falra felmászó István nádornak csizmájáról szakadt le a dülakodás közben s azóta őriztetik.

ternek (6') kellett lennie, hogy a mögötte állott védőket kellően eltakarja. Ezen lövőrészekkel ellátott fallal számítva, az ároknak belső mélysége 5'6—6'2 met. A két fal közötti térnek szélessége 4'5—6 met. közt változik s mindenütt elegendő tért nyújtott a védők szabad mozgására. A zwingerből helyenkint épszögű kiszökések nyúltak az árokba, hogy az árokba nyomuló ellenséget oldalról is lehessen támadni. Az első védelmi vonalat szolgáló zwingerből könnyen eltorlaszolható kis ajtók nyitak a bástyákba és a körfalak lépcsőire.

C. Körfalak. A zwinger és a város között emelkednek a magas körfalak. Építésüknek idejét fentebb láttuk. Építésüknek módját a város dombjának alakja, melynek minden hajlásához kiszökések nélkül simólnak, határozta meg. A meredeken eső oldalakon csak a természet munkáját kelle a városalapítóknak előmozdítaniok. Függőyesen levágták a város alapjául szolgáló dombot s az omlás akadályozása céljából tömör kőfalat állítottak a nyert sziklafal mellé. (l. 2. ábra A oldal.) Ezen oldalakon a város telepétől számítva csakis 2—3 meter magas, a védők fedezésére szolgáló falat kellett állítani. Az aláépített sziklafalak magassága a mellvéddel együtt 6'5—8 meter lehetett. A zwingerek mindenütt mélyen fekszenek a város felszíne alatt.

A kevésbbé lejtős oldalakon egészen szabadon álló falakra volt szükség, (l. 2. ábra B. oldal) s így itten másféle berendezéssel találkozunk. A zwingerek felszíne csaknem mindenütt magasabban emelkedik a városnál, vagy egy vonalban van azzal. E szerint a falaknak külső és belső (a város felé eső oldal) magassága helyenkint különböző. A külső magasság csaknem egyenletesen 5'5 m. míg a belső 5'5—7'4 m. közt változik. A falak vastagsága mindenütt 1'86 m.

Az éjszaki, éjszaknyugoti, nyugoti és délnyugoti meredek oldalon a fal minden kiszökés nélkül simúl a levágott sziklafalhoz, a szabadon álló falaknak számos épszögű kiszökéseit látjuk. Ezeknek a körfaltól a zwinger felé terjedő hossza 1'86—3'4 m. szélessége 7—8 m. Mindenik kiszögellés 3—5 lövő réssel van ellátva s ezek nemcsak a kézi fegyvereket használó védők által elfoglalható helyek számát sokszorosították, hanem ágyúk elhelyezésére is alkalmasak lévén, kezdetben igen jól pótolhatták a bástya-tornyok hiányát. Egyetlen adattal sem lehetne támogatni azon állítást, hogy Lőcsén »az ágyúkat a körfalnak mintegy fél magasságában állították fel.«¹⁾ A XVI-ik század közepétől meglevő jegyzékeink

¹⁾ »Lőcsének régiségei« 25.

egyszer sem említik, hogy a falakon ágyúk lettek volna elhelyezve. Ostrom alkalmával a veszélyeztetett pontokon nemcsak a kiszögelésekre alkalmaztak ágyúkat, hanem a közel eső erősebb házak fedelét lebontva annak tetejére is vittek ágyút, mint 1683. december 9-én történt midőn »ward auch der $\frac{1}{4}$ Carthau von 12 Pfund in der Neugass in des Wagners Haus gepflanzt«, s azzal a falak fölött lövöldöztek ki az ellenség ágyútelepére.¹⁾ A kapukhoz nyomuló magaslatokon felállított ágyútelepek ellen csakis magasabb pontokról lehetett sikeresen működni.

A falaknak felső, mintegy 2 meter magas része csak 0.62 m. vastagságú. Ezen rész rovátkákkal volt ellátva s rajta egymástól 2, 3, 4 lépésnyire vannak a lövőrészek. A város felszínétől mintegy 5.6 meternyi magasságban a falnak vastagságából 1.24 meter szélességű tér maradt a védők elhelyezésére. Ostrom alkalmával ezt okvetlenül fajárdával (Wehrgang, Mordgang) kellett kiszélesíteni, hogy a védők biztosan mozoghassanak.

A falakra kőlépcsők vezettek. Egy ilyennek maradványai most is állanak (az u. n. Probstner féle átjárótól délre) s mutatják régi szerkezetüket. A lépcsőnek két ellenkező oldalán lehetett felmenni s ezen feljárókra nyíltak a zvingerre vezető ajtók, melyeken át könnyen lehetett erősbbíteni a zvingerek védőinek számát, vagy az esetleg viasszorított védők bemenekülhettek s elfoglalhattak helyeiket a belső védelmi vonalon.

A falak rendesen fedve voltak s a védelmi intézkedések közzé tartozott ostrom alkalmával leszedni a falak fedelét. Spervogel 1521-re írja: »am sonnabendtag octava die petri et pauli is das feur ausskommen zum Mathis Schmidt am nyderthor und hat verbrannt. . . . auch uff beden Seiten *das tach uff der maur.*«²⁾ 1530-ban és 1531-ben midőn Kosztka nyugtalanítja a várost: »So waren inngleichen alle Thürme an der Mauer, sowohl *die Mauer von allen Dächern* entblösset.«³⁾ Itten a falakhoz nagyon szükséges fajárdák elszedéséről nem, csakis a falak zszindelyfedelének leveréséről lehet szó. Később a zszindely helyett cserepet alkalmaztak a falakra. Így 1625-ben »ist auch das Stück *Ziegeldach* am Menhardtsturm *auff der Maurer* auffgerichtet worden.«⁴⁾ 1667. júl. 26-án egy nagy szélvész »das neu *gemauerte Mauerdach* hinter dem grossen Klo-

¹⁾ Hain, 290. old.

²⁾ Cunradi Spervogel von Costniz . . . von 16 (1516) bisz auff das 36 Jahr zusammen geschrieven glaubwürdiges Diarium. Eredeti kézirat 44 lev.

³⁾ Hain 57. old.

⁴⁾ U. ott. 248.

ster« — tehát itten is cserépfedelet — egészen leszakította.¹⁾ A XVII-ik század elején már a falak cseréppel voltak fedve, máskülönben a krónika írója az ezen század folyamában kiállott ostromoknál is fölemlítette volna, hogy a falaknak fedelét féltették a tűztől. A cserépfedélnek maradványai a falak egyes helyein most is láthatók.

D. Kapuk: Lőcsének körfalait két nagyobb és két kisebb kapu törte keresztül. A keleti »Felső-kapu« (Ober-Thor) (I. ábra 1. sz.) és a délnyugati »Alsó-kapu« (Nieder-Thor) (I. ábra 8. sz.) nagyobbak, a délkeleti »Menhard-kapu« (Menhardts-Thür) (I. ábra 4. sz.) és a nyugati »Zárda-kapu« (Kloster-Thor vagy Polnische-Thor) (I. ábra 11. sz.) kisebbek. Nem állapítható meg határozottan, vajjon mind a négy kaput a körfalak építésével egyidejűleg hagyták-e? de a középkor végén már mind meg volt a mostani elnevezésekkel. Kétségtelenné teszi ezt Spervogel ki 1531-re írja, hogy azon időtől mikor Kosztka Kézsmárkot elfoglalta, Lőcsének három kapuja u. m. az *alsó*-, a *zárda*- és a *menhard*-kapu földhányással és gerendákkal el voltak torlaszolva, csak a *felső*-kapu nyitattat ki naponként.²⁾

A „*felső*“ és „*alsó*“-kapuk, mint legfontosabbak, nagy gondal voltak megerősítve. A kapuk előtt vonúlt végig a fő sáncárók, melyből egy-egy kör árok indult ki. Ennek külső oldalát erős palissade vette körül. Fentebb említett képünkön a *felső* kapunak előerődje (barbacan) köralakú tömör torony, mely a kaputorornynak első emeletéig érve eltakarta a fő kapu-nyílást. Ugyan ilyen volt az *alsó*-kapunak előerőde. Az előerőd és kapuk között vonuló sáncon keresztül boltíveken nyugvó tömör falak kötötték össze a barbakant a kaputorornynyal. Az ezek által bezárt tér »Schrott«-nak neveztetett.³⁾

Hogy a kapuk ellen intézett első rohamnak sikeresen állhassanak ellent nemcsak a barbakannak, hanem a »Schrott«-ok is erősen fel voltak fegyverezve. Ezekből lehetett legsikeresebben lőni a sáncárkon keresztül a kapuhoz és a falakhoz nyomuló ellenséget.

Az előerőd sáncán valamint a belső sáncárkon keresztül vonóhidak vezettek a kapukhoz. Ezekről többször történik említés.

¹⁾ U. ott. 636.

²⁾ Spervogel. 175 lev. »portae civitatis nostrae tres, scilicet *inferior*, *claustralis* et *meynhardi* non fuerunt aperte . . . sed sola porta *superior* cottidie est aperta.

³⁾ A felső kapunak »Schrottja« századunk elején még épségben állott s annak leírását szemtanúk elbeszélése nyomán ismertem meg.

A Meyer féle képes krónika¹⁾ a felső kapunak vonóhidjáról írja, hogy 1822-ben, mikor a felső kapu bejáratát és a kaszai utcát felmérték s kövezték, »so ist man bei der Planirung in der Stadt auf das hölzerne Gebäude gekommen, wodurch die *innere Zugbrücke* entdeckt worden.« Erről a XVI-ik század írásmódjával közli ezen feliratot: »Anno d. 1552. Sind in der Leutsch an den thoren die zugbricken neu gemacht worden zue der groesseren vorsicht vor die Fainde«. (465 old.) Sajnos hogy a leletnek megőrzésére akkor senki sem gondolt. 1683. dec. 9-én Dünnewald tábornoknak katonái, miután az *alsó* kapunak előerődjébe már benyomultak, a belső sánc-árkon keresztül deszkákat kezdtek fektetni „*an die Zugbrücken* in Meinung sollhe *auff zu hauen*.“²⁾ A főkapuk e szerint külső és belső vonóhidakkal voltak ellátva. Szerkezetükre nézve; vajjon régen emeltyüsek vagy kerekesekek voltak-e, nincsenek adataink. Az 1840-es években, mielőtt a *felső-kapu* mostani alakját nyerte, még meg volt rajta a keret, melyben a lehulló vas-rácskapu felhúzatott és leeresztetett. A *menhard-kapunak* egészen 1817-ig volt vonó-hídja.

A *felső-* és az *alsó* kapuk az előerődön kívül *kaputoronyokkal* voltak ellátva. A bástyáknak és a fegyverzetnek lelettáraiban 1569-től kezdve mindenütt találkozunk az „*Oberthor-Thurm*“, „*Ober-Thurm*“, „*Propugnaculum portae superioris*“, „*Propugnaculum portae inferioris*“, „*Niederthor-Thurm*“, „*Thurm des Niederthores*“ elnevezésekkel. Részletesen értesülünk arról is, hogy a *felső-kapu* tornyának három, az *alsó-kapué*nek négy emeletéből szórták a halált a kapukhoz közelítő ellenségre. Az *alsó-kapunak* tornyára 1635-ben órát is tétetett a magistratus s ahhoz 319 frt 70 denárba kerülő, 4 mázsa súlyú harangot öntetett Eperjesen³⁾ Az 1679. március 10-én kiütött tűzvészben a kaputorony leégése alkalmával az órával együtt a harang is elolvadt.⁴⁾

A két kisebb kapunak előerőddel való ellátására annál kevésbé volt szükség, mert veszély idejében azokat rendesen eltorlaszolták sőt be is építették. A lapályosabb délkeleti oldalon levő *menhard-kaput* a sánc-árkon és a vonóhidon kívül hatalmas *kaputorony* őrizte. A négy emeletes „*Menhardts-Thurm*“ a kapu fölé volt építve s elegendő fedezetet nyújtott a különben is csak kisebb

1) Probstner Gyula úr birtokában van Lőcsén. Címe: »Annalecta sacra et profana urbis lib. ac reg. olim reipublicae Leuchoviensis collecta atque in partes quinque digesta per Steph. Meyer. Bevégeztetett 1824-ben.

2) Hain 940. old.

3) U. ott. 293

4) U. ott. 850.

kirohanási kapun (poterne) esetleg kimenő városi őrségnek. — A városnak meredek nyugati oldalán levő „Zárda-kapu“ a XVI-ik században kétségkívül meg volt. A XVII-ik század folyamában kiállott ostromok leírása közben vagy a lelettárakban egyszer sem találom azt említve. A Spervogel által említett »porta claustrii« csak kisebb kijárási lehetett, melynek védelmére két oldalt bástyák állottak. A meredek domboldalon napjainkban is csak a domb aljában levő kertekhez és szántóföldekhez vezet nehezen járható út. Kirohanásra a terep épen nem alkalmas s egy nagyobb nyílás céltalanul gyengítette volna a természet által erősített oldalt.

Az éjszaki oldalon 1763-ig nem volt kijárási. Ekkor adott a cs. kir. főhadparancsnokság engedélyt arra, hogy az éjszaki oldalon egy kis kapu nyitassék (»Errichtung eines kleinen Thors gegen Nachten.«) Ez a napjainkban is használt „Scharfheck“ nevű kijárási, melynek szükségességét azzal indokolta a hatóság, hogy a kiűthető tűzvédek alkalmával a mezőn foglalkozók hamarabb bejuthassanak a városba. Az ajtó mellé őrszobát és a sáncon keresztül »Schrottot« építettek, melynek boltívei most is láthatók a szomszédságban levő kertekben.

A zwingerekről nyíló, a körfalak lépcsőire vezető ajtókról s azok céljáról fentebb tettünk említést. Ilyen ajtókra csak a keleti, délkeleti és déli oldalakon volt szükség, a meredekebb oldalakon a magasan fekvő város és a zwingerek közötti összeköttetést csak a sziklafal mellé épített bástyák tarthatták fenn.

E. Bástyák: A középkornak kezdetleges ostromló szerep ellen a városnak elég bátorságot nyújtottak az épszögű kiszokésekkel bíró körfalak. Ha a *felső*, *menhard*- és *alsó*-kapukat már a XIV-ik században ellátták előerődökkel és kaputornyokkal, teljesen eleget tettek a biztosság követelményének. Nem lehet határozottan megállapítani, mikor építették Lőcsén a körfalakhoz az első bástyákat? — a XVI-ik század elején, midőn a két ellenkirály közötti harcban Lőcsét felső Magyarország egyik legfontosabb pontjaként látjuk szerepelni, a városnak mint megbízható erősségnek kell fellépnie. 1528-ban már több bástyája állott. Ekkor ugyanis ker. szt. János előtt három nappal a felső-kaputól számított *harmadik* bástyába beütött a villám s azt felgyújtotta.²⁾ 1558-ban a „Gross-Scharfheck“ és a „Scherthurm“ nevű bástyák közötti falnak leomlásáról van szó.³⁾ A század második felében — a három kaputornyot is beszámítva — 13 bástyát említenek az íratok.

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 47¹, 47² sz. a.

²⁾ Hain 46.

³⁾ U. ott. 123.

A bástyák számát s az azokra időnként alkalmazott neveket a következő táblán látjuk:

	1569 ¹⁾	1605 ²⁾	1670 ³⁾	1696 ⁴⁾	1697 és 1702 ⁵⁾	1723 ⁶⁾ év
1	Ober-Thor und Schrott	Ober-Thor	Ober-Thor	Kirschner-Thurm Ober-Thor	Kirschner-Thurm Ober-Thor	Kirschner-Thurm Ober-Thor
2	Menhardts-Thurm	Menhardts-Thurm	Die neue Pastey	Schneider-Thurm	Schneider-Thurm	Kaufmanns-Thurm
3	Dicke-Thurm	Dicke-Thurm	Menhardts-Thurm	Messer-Schmied-Thurm	Messer-Schmied-Thurm	Messer-Schmied-Thurm
4	Nieder-Thor und Schrott	Nieder-Thor	Die neue Pastey	Nadler-Thurm	Nadler-Thurm	Knopfstricker-Thurm
5	Putschen-Thurm	Putschen-Thurm	Achatius-Thurm	Fleischbäcker-Thurm	Kauffleuth-Thurm	Schneiter-Thurm
6	Hencken-Thurm	Hencken-Thurm	Dicke-Thurm	Niederthor-Thurm	Niederthor-Thurm	Niederthor-Thurm
7	Kloster-Thurm	Kloster-Thurm	Nieder-Thor	Kupferschmied-Thurm	Kupferschmied-Thurm	Kupferschmied-Thurm
8	Haßer-Thurm	Haßer-Thurm	Fleischer-Thurm	Tischler-Thurm	Tischler-Thurm	Tischler-Thurm
9	Wasser-Thurm	Wasser-Thurm	Tischler-Thurm	Schuster-Thurm	Schuster-Thurm	Schuster-Thurm
10	Klein-Scharfleck	Klein-Scharfleck	Schleifer- oder Kloster-Thurm	Leinweber-Thurm	Leinweber-Thurm	Bitner-Thurm
11	Gross-Scharfleck	Gross-Scharfleck	Haßer-Thurm	Binder-Thurm	Binder-Thurm	Tuchmacher-Thurm
12	Schützen-Thurm	Schützen-Thurm	Wasser-Thurm	Klein-Scharfleck	Klein-Scharfleck	Schlosser-Thurm
13	Vorbrüthe-Thurm	Vorbrüthe-Thurm	Klein Scharfleck	Gross-Scharfleck	Gross-Scharfleck	Riemer-Thurm
14			Gross-Scharfleck	Schlosser-Thurm	Schlosser-Thurm	Die Rundel
15			Schlosser- und Huter-Thurm	Riemer-Thurm	Riemer-Thurm	Die Rundel bei der Knopfstricker-Pastey
16			Riemer- und Sattler-Thurm	Zucker-Thurm	Zucker-Thurm	

¹⁾ Hain 152—153. ²⁾ u. ott. 198. ³⁾ u. o. 681—683. ⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ Levél. XI. o. 26, 27, 29, 38, 42. sz. a.

Első tekintetre feltűnik, hogy a XVI-ik században már 13 bástya illetőleg kaputorony áll. 1605 és 1670 között a bástyák száma 3-mal szaporodott. Ezek közül a két „*Neue Pастey*“-nak neve mutatja az építés idejét. Az egyikről írja Hain: »1649 juni. Zu dieser Zeit ist auch die Pастey zwischen den Ober-Thor und Thürchen (Menhard-kapu) zu bauen angefangen.«¹⁾ Ez a helyszíni terven 3. számú jelenleg a Probstner család tulajdonában levő bástya. A helyszíni terven 6. számmal jelölt, második „*Neue Pастey*“ szintén 1649—1670 közt építtetett, jelenleg katonai raktárul szolgál. 1569- és 1605-ben a *menhard-kapu* és *alsó-kapu* között csak a Dicke-Thurmot találjuk. 1670-ben a második »*Neue-Pастey*« és a »*Dicke-Thurm*« között van feljegyezve az »*Achatius-Thurm*«, melynek építése idejét szintén 1605 és 1670 közé kell helyeznünk.

Az 1723-iki jegyzékben már ismét csak 13 bástya, illetőleg kaputornyot találunk. Az ugyanott feljegyzett »*Rundel*«-eket, nem tekinthetjük bástyáknak. Az 1697-iki helyszíni szemlében ez áll: »In alia *Rundella* seu *Zwinger*« e szerint ezeket a zwingerből kiszökő kisebb köralakú erődítményeknek kell vennünk. Védelem végett ezeket rendesen csak mellékesen sorozták valamelyik céhhez. Így 1723-ban a szűgyártó, festő és fazekas céhnek a jegyzékben 13-ik számú bástya felügyelete mellett feladata volt »das Rundelchen bey Peter Adam *secundiren*«, a második rundelnek pedig a késcsináló céh »*secundált*«.

A város délkeleti oldalán most is áll még két rondella. Egyikök a körfalat nem érintve a zwingerből nyúlik ki.

A bástyák elhelyezéséhez a város dombjának alakja adta a legtermészetesebb tervezetet. A fentebb közölt 1569-iki és 1605-iki jegyzékekben feltűnik, hogy a *felső*- és *alsó*-kapu között levő leg-hosszabb (körülbelől 1086 met.) és legkevésbé védhető vonalon (l. a helyszíni terven) csak 1 kaputornyot és egy bástyát találunk följegyezve, míg az *alsó*- és a *zárda-kapu* között eső meredek, 410 m. hosszú részen a zárda toronnyal együtt 3 bástyát, ettől a Scharff-eckig terjedő legmeredekebb, 623 m. hosszú vonalon szintén 3-at, innen a *felső* kapuig (558 m.) ismét 3-at látunk. A 1670-iki jegyzékben a „*Nieder-Thor*“ a 7-ik, az 1690-iki és a következő jegyzékben a 6-ik helyen áll. A „*Grosz-Scharff-eck*“ után az első jegyzékben 2, a többiekben 3 bástyát találunk említve.

A bástyák összeírása ezek szerint a felső kaputól kiindulva nem történt fennállásuk sorrendjében.

¹⁾ Hain 406. Az eredeti német neveket a helyi érdekekre való tekintetből szándékosan tartottam meg.

A XIV-ik és XV-ik században a falaknak gyakori épszögű kiszökései, melyek közül a helyszíni terven A-val jelölt egészen a zwinger külső széleig nyomul elő s több emeletre osztva szélessége és hosszúságában számos lövő réssel van ellátva, a falak megmáshása ellen elegendő biztosítékot nyújtottak. Az ostromnak leginkább kitett főkapuk megközelítését kellett erős bástyákkal megnehezíteni. Nem rendelkezünk a város erődítményeinek egyetlen régi tervrajzával sem s így a még fennálló bástyák elhelyezéséből, a krónikai és levéltári adatokból kell azt összeszerkeszteniünk.

A két főkapu 1. 8. szám mellett a város dombja hirtelen kanyarodik. A kaputornyokon kívül mindkét oldalra szükséges volt bástyát alkalmazni, ilyenek a *felső-kapu* mellett a 2. számú részben ma is fennálló bástya és a 15. b. vagy a 16. számú, mely utóbbi még teljes épségben áll, — az *alsó-kapu* mellett pedig a 7. és 9. számú bástyák. A *zárda-kapu* felőli oldalt a 10., 11. (jelenleg is áll) és 12. szám alatti bástyák, a városból kivezető nyugati nagy csatorna nyílását pedig a 13. számú helyen állott „*Wasser-Thurm*“ őrizte. Ennek egykori helyét határozottan megállapíthatjuk. 1559 júni 9-re írja Hain: »hatt das Wasser durch ein gross Gewitter zu Leutschau den *Wasser-Thurm* hinter den Badstuben zurißen und ausgedruckt.«¹⁾ A fürdő pedig a parochialis épület mögött a zárda utcán épen az említett nagy csatorna nyílásával egyiránybanvolt. A legmeredekebb éjszaki szögletnek őre volt a most is épen álló „*Grosz-Scharffleck*“ (14 sz.) míg az északkeleti oldalt a 16 és a 15/a- vagy 15/b-vel jelölt bástyák védték.

A XVI-ik században fennállott bástyák sorát s azoknak akkori neveit a felső-kaputól dél felé indulva következőleg állíthatjuk össze:

Helyszíni terv száma. 1569-iki jegyzék száma.

A kapu-illetőleg bástya-torony neve.

1.	1.	Ober-Thor.
2.	12 vagy 13.	Schützen-Thurm v. Vorbritte-Thurm. *)
4.	2.	Menharts-Thurm.
7.	3.	Dicke-Thurm.
8.	4.	Nieder-Thor.
9.	5.	Puschen-Thurm.
10.	6.	Hencken-Thurm.
11.	7.	Kloster-Thurm.
12.	8.	Haber-Thurm.
13.	9.	Wasser-Thurm.
14.	11.	Grosz-Scharffleck.

¹⁾ Hain. 119.

*) Vorbritte = verbriete = verbrannte = leégett torony.

Helyszíni terv száma. 1695-iki jegyzék száma.

A kapu, illetőleg bástya-torony neve.

15/a vagy 15/b 10. Klein-Scharfheck.

16. 12 vagy 13. Schützen-Thurm vagy Vorbritte-Thurm.

A keleti oldalon erősbbítése már a XVI-ik században szükségesnek mutatkozott. 1555-re írja Hain: »Ist der grosse Schrott von eychenen Holtz mit sambt den Brücken zwischen den Oberthor und Menhards-Thiurl auff erbauet worden. . . . ist also der Schrott gebauet worden zu zweyerley Nutzen, erstlich zu Steuer der Mauer, zum andern *zur Wehr und dem Geschütz da es die Noth erforderte*¹⁾. A XVII-ik század küzdelmei között, a tüzérségnek nagyobb fejlettsége mellett a várost is erősbbíteni kellett s ekkor mint fentebb láttuk a felső- és alsó-kapu között levő vonalra három új bástyát építettek. Ezek a helyszíni tervünkön 3- és 6-al jelölt „*Neue Pastey*“-ok s az „*Achatius-Thurm*.“ Az utolsónak helyét nem lehet határozottan kijelölni. Legcélszerűbben az 5. sz. alatt levő helyen — hol jelenleg is áll egy kisebb kerek torony — a menhard-kapu erősbbítésére állhatott, de az is lehetséges, hogy ezen nevet a körfalnak *A*-val jelölt, több emeletes bástyaszerű kiszökésére alkalmazták.

A bástyák nevei a XVI-ik században és a XVII-iknek első felében némi állandóságot mutatnak. Ezen túl a *felső* és *alsó-kapunak* s a két „*Scharfheck*“-nek kivételével mindig azon céhnek nevét viselik, melynek védelem céljából kiosztattak, változatlan névsorukat tehát nem lehet megállapítani.

Alakra nézve a még fennállóak között vannak négy-, ötszögű és kerek bástyák. Nagyságuk szintén különböző.

Az összes kaputornyok és bástyák sorrendje, emeleteiknek száma s 1670-ben használt neveik következők voltak:

Helyszíni terv száma.	1670-iki jegyzék sz.	A kapu- illetőleg bástya-torony neve.	Emeleteinek száma.
1.	1.	Ober-Thor.	3.
2.	15 v. 16	Schlosser und Hutter-Thurm vagy Riemer und Sattler-Thurm.	3.
3.	2	Die neue Pastey.	4.
4.	3.	Menhards-Thurm.	4.
5.	5.	Achatius-Thurm.	3.
6.	4.	Die neue Pastey	6.
7.	6.	Diecke Thurm.	4.
8.	7.	Nieder Thor.	4.
9.	8.	Fleischer-Thurm.	3.
10.	9.	Tischler-Thurm.	3.

¹⁾ Hain. 118.

Helyszíni terv száma. 1770-iki jegyzék sz.	A kapu-illetőleg bástya-torony neve.	Emeleteinek száma.
11.	10. Schleiffer oder Kloster-Thurm.	3.
12.	11. Haber-Thurm.	3.
13.	12. Wasser-Thurm.	4.
14.	14. Gross-Scharfheck.	4.
15/a v. 15/b	13. Klein-Scharfheck.	4.
16.	15 v. 16 Riemer- und Sattler-Thurm vagy Schlosser und Hutter-Thurm	3.

A három helyen tapasztalható ingadozást a bástyák jegyzékeinek fentebb említett helytelen sorrendje okozza. A helyszíni terven 2-vel jelölt bástya míg most is áll, a jegyzékekben azon a helyen nem említették, még azokban az éjszakkéletti vonalrész túl van tömve bástyákkal. A „*Riemer-Thurm*“ a felső kapu közelében állott, különben nem írhatta volna a szemtanú Hain, hogy 1683 dec. 8-án Dünnewald tábornoknak a „*Scheibe*“ nevű dombon felállított ágyúiból „gingen vill Schüss aufs *Ober-Thor* und den *Riemer-Thurm* zu“.¹⁾ A „*Scharfheck*“ név legjobban illik az éjszaki és éjszakkéleti kanyarúlatra. Az előbbit ma is úgy nevezik s ottan áll a nagy „*Scharfheck*“ bástya. A „*Klein-Scharfheck*“ 1711-ben lőpor-robbanás következtében összeomlott s hajdani helyének emléke nem maradt fenn. Az éjszakkéleti kanyarúlaton (15/b) vagy a 14. és 16. számú bástyák között (15/a) kellett állania.

A bástya-tornyok legfelső emeletére erős gerendákból készített erkélyeket alkalmaztak, melyeknek átlukasztott fenekén át legjobban lehetett kézi gránátokat, égő szurkot és szurkos koszorúkat szórni a torony aljához nyomult ellenségre. Ilyen „*Bustwehr*“-nek nevezett erkélyekről az 1683-iki ostrom alkalmával történik említés, mikor dec. 8-án a »*Riemer-Thurm*«-nak erkélyét az ellenség annyira megrongálta, hogy arról a lővésszereket le kellett szedni, 9-én pedig az alsó-kapu tornyának erkélyéről szórtak kézi gránátokat és szurkos koszorúkat a kaput összetörni akaró ostromlókra²⁾. A 16. számú bástya keleti oldalán ma is tisztán kivehető nyoma van még az erkélynek.

A sánc-árkokkal, körfalak- és bástyákkal eként megerősített városnak mindig kiváló fontosságot tulajdonítottak királyaink. Midőn 1550. június 7-én Lőcsének falai, tornyai és bástyái leégtek*),

*) Ezen tüzvésznek emlékét következő versekkel örökíti a Hain féle krónika:

1. Sol. erat In CanCro LeVtsoVla plangIt In Igne
SeptIma LVX IVnI, tetrIs Vt orta fVIt.
2. NobIlIs VrIs, opIbVsque potens LeVtsoVla seMper,
AspICe munc trIsItIs, IgnIbVs Vsta IaCet.

1) 2) Hain. 939, 940.

I. Ferdinánd király Abaúj-, Liptó-, Sáros-, Szepes-, Torna-megyéek, Bártfa, Eperjes és Szeben sz. kir. városokhoz aug. 15-én kelt rendeleteiben írja: »Quae (t. i. Leuchovia) cum in finibus istius Regni nostri Hungariae versus Poloniam sita, non vobis solum, sed aliis etiam fidelibus nostris illarum partium *tutissimum* sit profugium et propugnaculum« etc.¹⁾ a város megerősítéséhez adandó ingyen munkára szólítja fel azokat. Aug. 18-án meghagyta a kir. kamarának, hogy a felső vidéki sz. kir. városok királyi jövedelmeit azonnal szolgáltassa ki a város kapui-, falai- bástyái- és középületeinek helyreállítására. Werner György sárosi várkapitány által kifizetett 100 frtot, Salm Miklós gróf által küldött 600 frtot,²⁾ 1553-ban pedig 2000 db. kőszót (Banck-Salz) adott ugyanazon célra. Az 1582-iki tűz után három évi taxa mentességet kapott a város. 1599-ben mikor az egész városban csak 37 ház maradt épen s az alsó-kaputornyával együtt öt bástya égett le,³⁾ a három évi mentességen felül még a városnak 3161 frtnyi hátralékos taxáját is elengedte Rudolf király.

Messzire vezetne itten a város falait, kaputornyait, bástyáit rongáló tűz- és szélvészeknek felsorolása. Egyik másik jelentékeny károkat okozott. Jelentékenyebbek a XVII-ik század folyamában és a XVIII-iknak elején kiállott ostromok által okozottak. 1672-ben Petróczynek seregei október 5-től 17-ig ostromolták a várost s elvonulásuk után a polgárok 200-nál több ágyúgolyót szedtek ki a bástyákból.⁴⁾ Az 1683-ban kiállott 7 napi ágyúztatás után a falak és bástyák sok helyen romba dültek. A Wesselényi féle összeesküvés után már több birtokától megfosztott, a kuruc és német hadak által egyaránt zsarolt város nem képes erődítményeit azonnal helyreállítani s 1697-ben báró Trinfels (Freienfels?) kamarai tanácsos mint császári biztos az erődítmények romba dült állapotát így írja le: A „*Zucker-Thurm*“-nak nevezett bástya egészen rom, a

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 8 — 11 sz.

²⁾ ³⁾ U. ott. 12 stb. sz. a.

⁴⁾ Hain 786.

^{**)} A könyör adományokat gyűjtő könyvecskében levő ezen tűzre vonatkozó emlék versek:

1. A tűzvész napjára: Leutscha sub flammis lacrumat atris
Quando September numerat diurnos
Quinque ter soles radiis in alto
Cardine coeli.
2. Az évszámot rejtő vers: EX petit te MeVs pia nostra ChrIste,
Posset atroces sVperare LVCIvs,
HIC In hic terris VblqVe sanCtas
Transigere aVras.

mellette levő nagyobb körfal az árok felé hajolva közel áll a teljes rombadüléshez. A „*Schlosser-Thurm*“-nak felső része mintegy három ölnyire romban van, a „*Binder-Thurm*“ a sánc árokfelé hajlott, a „*Haberthurm*“-nak emeleti boltozata szakadt be, az *alsókapu tornya* meghasadozva közel áll az összeomláshoz, a felsőkapu tornyának mindkét oldalán romok vannak. A körfalak és zwingerek sok helyen egészen leomlottak, máshol tetemesen meg vannak rongálva.) Az 1705-iki és 1710—11-iki ostromok, a leomlott bástya tornyok nélkül, némileg helyreállítva találták Lőcsét. Az utolsó ostrom (1710—11) megadta erődítményeinknek a kegyelem-dőfést. A löportárnak használt „*Klein-Scharfheck*“ bástya a két oldalán volt falakkal együtt a légbre repült. A menhard-kapu tornya, egészen ketté szakadt. A falakat a többször kiütött tűzvész és az ágyúzatás rongálta meg.²⁾

Alig képzelhetünk szomorúbb képet, mint Lőcsé ezen ostrom után. A kaputornyok, bástyák és körfalak leégve és romba dülve, a falakon belül leégett vagy egészen romba dült 234 ház, a lakosokat megtizedelte a pestis. A városnak csaknem összes bírtokai zálogba téve, az adósság messzire meghaladta a 100.000 frtot. Nagy összeg azon időben mikor a főbíró fizetése 400 frt, s a tanácsnokoké 220—100 frt közt változott.

1717. ápril 6-án III. Károly király erősen hangsúlyozza, hogy Lőcsét, mely Lengyelország határszélén és a múlt időkben lefolyt felkelések tűzhelyén fekszik, a királyi ház és az ország biztonsága érdekében meg kell erősíteni; — de sem a beszállásolási sem az adóterheken nem könnyített.³⁾ 1725-ben a falakon keresztül szabadon lehetett kijárni. A német őrség katonái arra szöktek s a helyt. tanács megjagyja, hogy az átjárásokat legalább pallissade-al csinálják be. Majd 1728-ban részletes tervet készítettek az erődítmények kijavítására.⁴⁾ Ebből látjuk, hogy a két főkapunak oldalait vashorgonyokkal kellett összeszorítani, tehát a tornyokat már nem bírhatták meg, a „*Fleischer-Thurm*“-ról le kellett szedni az ágyúkat, a „*Klein-Scharfheck*“ nincsen felépítve s helyére gerendákból készült „*Schrott*“-ot kellene állítani, az 1450 öl hosszú falakat újra kellett fedni, s helyenkint pallissade-al pótolni és támogatni. A város nagyon kevés segílyt ígérhetett ezen reparációhoz s még az ígértnél is kevesebbet adhatott. Az egész XVIII-ik századon

1) Levélt. XI. 27.

2) U. ott. 33 stb. sz.

3) U. ott.

4) U. ott 40. sz.

keresztül számos helytartótanácsi rendelet sürgeti a falak újraépítését, illetőleg kiigazítását. A század második felében Lengyelországban kiütközött zavarok még egyszer kívánatosá tették Lőcsé erődítményeinek helyreállítását. 1769. aug. 25-én sürgeti is azt a főhadparancsnokság által zaklatott helytartótanács.¹⁾ De hiába. A városnak nem állott módjában a roppant költséget igénylő munkát végrehajtani s csak a kisebb részletekben eszközölt javítások mentette meg napjainkig a középkori város-erődítésnek hazánkban páratlanul álló maradványait. Az alsó kapu előerődével és tornyával, a délnyugati és nyugati oldal összes bástya tornyai, a keletin és délkeletin a felső- és ménhardkapu tornyai és a „*Dicke-Thurm*“ leomlottak. A „*Gross-Scharfheck*“ a két „*Neue-Pastei*“ a helyszíni terven 16. sz. alatti bástya egészen, a 2. és 5. sz. alatti aknak maradványai, a felső- és a ménhardi-századunk első negyedében átalakított kapuk s a teljes ugyan, de igen megrongált körfalak és zwingerek állanak még a régi dicsőség szomorú emlékeként.

II. Lőcsének fegyverzete

Szabad királyi városainknak kiváló fontossága polgáraiknak gazdagsága mellett, — mely lehetővé tette azt, hogy a királyok a tetemes királyi taxán felül nagy kölcsönöket is szedtek azoktól — főleg abban állott, hogy erődítményeiket jól felszerelték s nem csak saját védelmükre volt elegendő lövő szerszámuk, hanem a királyi seregeket is gyakran látták el azokkal.

Már a középkorban is bírtak egyes városaink ágyúkat öntő mesterekkel. Pozsony városa a XIV-ik század közepén gazdagon felszerelt „*Püxenhof*“ nevű fegyvertárral bírt. 1440-ben már saját, minden szükségletekkel felszerelt ágyúöntődéje volt.²⁾ Lőcsének levéltára 1550-ben elégvén, nem bírnak semmi adattal arra nézve, volt-e a XV-ik században itten is ágyúöntőde vagy sem. Fegyvertára kétségkívül régi időktől fogva volt. 1553-ra írja Hain: »Ist das *Zeughaus* unter der Schul, sambt den fordersten Gewölbb erbauet worden.«³⁾ Itten a fegyvertárnak az 1550-iki tűzvész után történt újraépítését kell értenünk. Spervogel 1517-re írja,⁴⁾ hogy a város Gerschick iglói kovácsnál 25 db „*henge büxe*“-t rendelt meg, két régi puskát czéllövésre alkalmas kézi puskává „*Handbüchse*“ alakíttatott át. A 25 puska csináltatásáért fizetett 27 frtot.

¹⁾ U. ojt 50. sz.

²⁾ Századok 1875. X. füzet 732.

³⁾ Hain. 115. old.

⁴⁾ Sperv. 30 lap.

5—5 puskának egyenlő alakúnak s mind a 25-nek egyenlő átmérővel bíró csövűnek kellett lennie. A magistratus jónak találta ezen puskákat évenként legalább egyszer kipróbáltatni, hozzájuk, minden 3 drbhoz egy lőporos palackot s mindnyájához elegendő lőport és golyót tartani készletben; mert ezeknek jobb hasznát lehet venni a régieknél melyekből nem lehet biztosan lőni. („kein gewisser Schuss aus ist.“) A megrendelt fegyverek jónak bizonyultak s még ezen évben ugyanazon mesternél megrendelt a tanács 15 „Henge büxe“-t 50 frtéért.

Ezen adat arra mutat, hogy Lőcse ekkor puskaművesekben szűkölködött. De ez csak pillanatnyi szükség lehetett. Lőcsén már a XV. században volt ágyúöntőde különben mestereinek híre a XVI. század elején nem szárnyalta volna messzire túl a város határát. Fabianus de Schlesia mester 1531. május 16-án az alsó kapunál¹⁾ — tehát ezen a tájon lehetett a műhely — 3 darab egyenlő formájú 7—7 mázsa súlyú igen jól sikerült „Falkonet“-et öntött.²⁾ Serédy György 1553. február 16-án Makoviczán kelt levelében kéri Lőcse hatóságát, küldjön az ő szolgálatába ágyúöntéséhez jól értő mestert.³⁾ 1554. febr. 4-én pedig Serédy Benedek a tokaji várba rendelt meg Lőcsén Péter rézöntő mesternél két új ágyút.⁴⁾ A fentebb említett Mayer-féle krónika (31-ik lap) egy Lőcsén 1547-ben öntött ágyúnak rajzát adja. Ezen igen szép alakú ágyúnak hossza (a rajz után mérve) 10' 4" nyílásának (kaliber) átmérője 7", felső részén címer alatt következő felírat van: „Francisc. Bebek de Pelsvic. 1547. Hans von Levtsch.“ Az említett krónika szerint ezen ágyú 1822-ben Andrassy Leopold grófnak birtokában volt s azonos lehet a Krasznahorka várában ma is meglevő Bebek-féle 1547-iki „Krokodilus“ nevű ágyúval.⁵⁾ 1557-ben egy 16 fontos golyókat lövő, 40 mázsás „Stuck“-ot öntetett a város.⁶⁾ 1561. ápril 11-én egy 24½ mázsa súlyú, 8 fontos golyókat lövő „Falkon“-t és egy 7 mázsa súlyú „Falkonet“-et öntöttek.⁷⁾ 1623. szept. 4-én két, 24—24 mázsás „Stuck“-ot öntetett a hatóság. Ezek a mesternek vigyázatlansága miatt nem sikerültek s azokat saját költségén kellett újra öntenie.⁸⁾

Állandó fizetéssel bíró puskaműveseket mindig tartott a város. Ezeknek felsorolásával ha nem is foglalkozunk részletesen,

¹⁾ Hain, 59. old. A fegyvernemek ismertetését l. lentebb.

²⁾ Városi levélt. I. oszt. 19. sz.

³⁾ U. ott 20. sz.

⁴⁾ Thaly: »Régi ágyúnevek és fölíratok.« Századok 1870, 415. old.

⁵⁾ Hain, 122. old.

⁶⁾ U. ott 126.

⁷⁾ U. ott 241.

bírvást állíthatjuk, hogy Lőcsének lövészerszámokért, — legalább a XVI. században már nem kellett más hazai városhoz s annál kevésbé a külföldi mesterekhez fordulnia. A királyok is elősegítették a városnak felfegyverzését. 1552. aug. 4-én I. Ferdinánd király meghagyta a kir. kamarának, hogy Lőcse megolvadt ágyúi újra öntése költségeinek felét a marmarosi sójövedelemből vagy máshonnan fedezze s még ugyanezen évben 3000 db (Banck) sói is ajándékozott azon célra.

Tekintsük meg bástyáinak és fegyvertárának készleteit.

Első jegyzékünk 1569-ből van.¹⁾ E szerint:

1. A felső-kapun: 1 falckenett (falconet), 1 vas „scharffetinel“, 7 „doppelhaken“. A schrott ban (barbakan) 18 doppelhaken

2. Menhard kapun: 2 falconet, 1 doppelhaken.

3. A Dicke-Thurmon: 2 falconet, 8 doppelhaken barba kanjában 5 doppelhaken.

4. Az alsó-kapun: 1 falconet, 6 doppelhaken.

5. A Puschen-Thurmon: 1 falconet, 7 doppelhaken.

6. A Hencken-Thurmon: 1 falconet 13 doppelhaken.

7. A Kloster-Thurmon; 2 falconet, 7 doppelhaken.

8. A Haber-Thurmon: 1 falconet, 4 doppelhaken.

9. A Wasser-Thurmon: 1 scharffetinel, 9 doppelhaken.

10. A kis Scharffecken: 3 stuck, 9 doppelhaken.

11. A nagy Scharffecken: 2 stuck, 8 doppelhaken.

12. A Schützen-Thurmon: 9 hacken.

13. A Vorbritte-Thurmon: 1 scharffetinel, 16 doppelhaken

Összesen 14 falconet, 3 scharffetinel, 5 stuck, 130 doppelhaken. A falconetet, scharffetinel és stuckot úgy látszik egyaránt öreg-ágyú számba vették, mert Hain az összegezésnél írja: „Summa auff allen Mauerthürm, sind *grosse Stück* 18“ (helyesebben 19.) Ezenkívül a fegyvertárban (in der Zeughaus) 14 nagy ágyú és 1 scharffetinel.

Az itten felsorolt lövészerszámok mind állandóan a bástyatornyokhoz voltak erősítve. Az eredeti megnevezéseket ezután is megtartom, mert többnek nem tudnék helyes magyar nevet adni.²⁾

¹⁾ U. ott 152—153.

²⁾ Helyén levőnek találok itten az említett s a még említendő fegyvereket némileg megismertetni.*)

1. A „*Falkone*“ = „*Falkaur*“ a XV. század első felében használt 7' hosszú, 6 fontos vas golyókat lövő, 6—9 mázsa súlyú ágyú. Megfelelt a mai 6 fontos ágyúknak, de 2'-al rövidebb s ércanyagára nézve gyengébb volt ennél.

*) Az 1—5, 8—10. szám alatti leírásokat az „Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie. Conversations-Lexicon“-ból (Leipzig: Brockhaus F. A. 1852, 10-ik kiadás.) vettem át.

Az 1670-iki jegyzékben a bástya-tornyok fegyverzete:

1. Felső-kaputorony: 2 falkone, 1 vas mozsár, 18 doppelhaken. A barbakanban: 10 doppelhaken, 1 db. 12 fontos, és 1 db. 4 fontos követ lövő haubitz, 1 db. 2 fontos vasmacska, 1 db. 5 csöves orgel.

2. A „*Falkonett*“ = „*Falkenett*“. Az előbbihez hasonló, de annál könnyebb tábori ágyú (Feldgeschütz), melynek rendes hossza $5\frac{1}{2}$, súlya 400 font volt és 4 fontos ólom-golyókat lőtt.

3. A „*Feldschlange*“ hosszú ágyú, melynél a csőnek hossza a golyó átmérőjének 30—50-szeresét tette ki. (A mostani ágyúknál a cső hossza a golyó átmérőjének 17—21-szeresével egyenlő) Különféle állat-, növényalakokkal, címerekkel, feliratokkal díszítették. Nagysága miatt leginkább az erődök falain tett szolgálatot. A kisebb „*Halbe*“ és „*Viertelschlange*“ tábori használatra szolgált, Ezen utóbbira alkalmazták a „*Quartierschlange*“ nevet is.

4. „*Haubitz*“-nak nevezték a nagyobb ívben haladó lövésre való vető löveget. Ez is, mint az ágyúk, talpra (Lafete) volt erősítve. Csőve rövidebb az ágyuénál és hosszabb a mozsárénál. Nyílása tág, hogy a szétpattanó, vasdarabok-vagy kis golyókkal töltött nagyobb vasgolyókat (kartácsokat), gránátokat befogadhassa. Az erődök védelmének az ellenséges vonalak lövéseire, az ostrom-bástyák, raktárak stb. lerombolására jó szolgálatot tett. 1697-iki jegyzékünkben egy 125 font követ szóró is említetik.

5. „*Karthaune*“ (a Quartana, Quart de canon-ból, Viertelsbüchse) a XVI. század elején használt, 25 fontos vas golyókat lövő faltörő ágyú. A század végén a cső nyílásának átmérője szerint egész, fél-, negyed-, nyolcad karthaunokat különböztettek meg. A régi nagy karthaune-ok „*Doppelkarthaune*“-oknak neveztettek. A harmincéves háború után csak a fél- és negyed karthaunok maradtak használatban.

6. A „*Stuck*“ nagy fali ágyú, melynek súlya 24—40 mázsát is tett. A „*Regimentsstuck*“ 1, 2, 3 fontos golyókat lövő tábori ágyú. A „*Stuck*“ nevet különben csaknem mindenféle ágyúra általánosan alkalmazták.

7. A „*Scharffetinet*“ szintén fali-ágyú. Részletesebb leírását nem ismerem.

8. A „*Wolff*“. Az előbbiektől különböző ágyú volt-e? nem tudom meghatározni. De tekintve azt, hogy egyes ágyúkra állatok alakjait öntötték vagy vésték ki; többnyire az illető ágyú-test nagyságához vagy hangjához aránylag választván meg a jelképfül szolgáló állatokat s azokról nevezték el az ágyúkat *farksnak*, *medvének*, *krokodilusnak* stb.) Ez is bihetőleg így nyerte nevét s nagy fali, vagy faltörő ágyú volt. Az ágyúk neveire nézve érdekes adatokat közöl Hain²⁾ 1556-ból. Lőcse ekkor két ágyút kölcsönözött a német katonáknak. Egyiknek neve „*barát*“ (*Münch*) a másiké „*énekesnő*“ (*Singerin*) volt. Mindkettő odaveszett. Az utóbbiért Ferdinand király 32 mázsa rézzel kárpótolta a várost.

9. Az „*Orgel*“ = „*Orgelgeschütz*“. Egy állványhoz egymással párhuzamosan vagy egymáson keresztül fektetve megerősített csövek, melyeket egyszerre lehetett elstünni. Rendszeren közönséges puskacsöveket alkalmaztak, de használtak nagyobb kalibertű bronz csöveket is. Céljuk a kartácsnak helyettesítése volt. Azonban a számos csőnek sok időt igénylő újra töltése miatt nem volt czélszerű. Az újabban feltalált (?) mitrailleuse ennek javított utánzása.

¹⁾ Századok. 1870. 415. old.

²⁾ 120. old.

2. *Újbástya*: 1 feldschlange, 1 falkonet, 1 scharffetinel, 18 doppelhacken.

3. *Menhard-torony*: 1 falkone, 12 doppelhaken.

4. *Újbástya*: 1 db. 8 fontos vasgolyókat lövő feldschlange, 1 falkonet, 12 doppelhacken.

5. *Achalius-torony*: üres.

6. *A vastag-torony*: 1 db. 3 fontos golyókat lövő regimentsstuckl, 1 db. 2 fontos golyóra való falkonet, 26 doppelhaken és 3 emelő rúd.

7. *Alsó-kaputorony*: 1 db. 2 $\frac{1}{2}$ fontos golyókat lövő falkone, 1 db. 1 fontos golyóra való falkonet, 10 doppelhaken. A barbakanban: 1 db. 9 font vasat lövő haubitz, 1 db 2 csöves orgel, 5 doppelhaken.

8. *Mészáros-torony*: 1 scharffetinel, 13 doppelhaken, 4 stab.

9. *Asztalos-torony*: 1 falkonet, 8 doppelhaken, 3 stab.

10. *Zárda-torony*: 1 falkonet, 9 doppelhaken.

11. *Haberthurm*: 7 doppelhaken.

12. *Vízi-torony*: 1 scharffetinel, 1 stellbüchs, 9 doppelhaken, 1 Stab.

13. *Kis-Scharffek*: 1 scharffetinel, 1 wolff, 11 doppelhaken, 7 Stab.

14. *Nagy-Scharffek*: 1 falkonet, 1 db. 8 font követ lövő mozsár.

15. *Lakatos-torony*: 1 db. 1 $\frac{1}{2}$ fontos vasgolyókat lövő regimentsstuck és 10 doppelhaken.

16. *Szűgyárdó-torony*: 1 falkone, 12 doppelhaken.

Összesen: 20 db. különféle ágyú, 2 haubitz, 2 orgel, 2 mozsár, 190 doppelhaken, 1 stellbüchse.¹⁾

1690-ben a bástya tornyokon volt összesen: 16 ágyú, 214 doppelhaken, 20 kartács, 31 kézi gránát, 1 orgel, 214 ágyúgolyó, 1380 doppelhaken-golyó, 26 szurkos koszorú, 5 ostromkoszorú (Sturmkranz). 15 mázsa lőpor.

10. „Doppelhaken“-nek neveztetett a háromlábú állványra, vagy a falhoz erősített 4 $\frac{1}{2}$ —6' hosszú, 16 latos ólom golyókat lövő kisebb ágyú. A XV-ik században találtatott fel s különösen az erődítményeknél használták. A nagyobb fajtájúak (6 $\frac{1}{2}$ ' hosszú, 47 font súlyúak) kettős doppelhakeneknek nevezettek, míg a kisebbek egyszerűen „Haken“ néven fordulnak elő.

11. „Büchse.“ Most a vontcsövű fegyverek neve, régen minden kézi fegyveré. Különféle fajai vannak: „hand-büxe“ kézi puská, „stell-büchse“, melyhez rendesen állvány kellett, hogy nagy súlya miatt célozni lehessen vele. A helyenkint előforduló „Stab“ az ágyúkhöz való emelő-rúd. Mindezen fegyvernemek igen különböző nagyságban fordulnak elő.

¹⁾ Hain 687—683.

A fegyvertár készlete: Egy nagy, 125 font követ vető haubitz, 1 db. 12 fontos vas golyókat lövő quartier-schlange, 3 db. »Hagelbüxe« melyek közül az 1-ső $1\frac{1}{2}$, a 2-ik 5, a 3-ik $6\frac{1}{2}$ font követ szór, 1 db. 1 font követ lövő »Hagelstuck«,¹⁾ 2 db. 12 csöves és 1 db. 2 csöves orgel, 4 vasmoszár, 70 doppelhaken-cső, 9 régi doppelhaken, 160 db. töltött és 32 üres kézigránát, 120 muskéta, 28 muskéta-cső, 2 régi rövid fegyver, 3497 db. $\frac{1}{2}$ —5 fontos ágyú golyó, 374 szurok-koszorú, 38 kartács, 11 mázsa ólom, 4 szurok-zászló, 1000 db. doppelhaken golyó, egy hordócskával »patron«, 3 mázsa kén.²⁾

1697-ben a bástya-tornyok fegyverzete: 26 ágyú, 216 doppelhaken. 1 keréken álló, 8 latos golyókat lövő doppelhaken cső, 112 ágyú-golyó, 1 láda muskéta golyó, 29 tonna lőpor, 35 szurok-koszorú, 1 mázsa tapló (lunte). A fegyvertárban: A fentebb említett nagy és 4 más haubitz, 1 quartier-schlange (12 fontos), 6 vas moszár, 2 db. 12 csöves, 1 db. 2 csöves és 1 db. 5 csöves orgel, 68 doppelhaken-cső, 5 doppelhaken, 120 muskéta, 20 muskéta-cső, 38 kartács, 159 megtöltött kézi gránát, 494 szurok-koszorú, 3497 vas-ágyúgolyó, 10 mázsa ólom, 4 szurok-zászló, 1081 doppelhaken golyó, egy rakás kőgolyó.³⁾

A 1702. júli 5-én felvett lelettár szerint, a bástya-tornyok és a fegyvertár készletei — némi csekély eltéréssel — ugyanazok,⁴⁾ melyek 1697-ben voltak.

Az 1706-iki összeírás alkalmával 19 ágyú, 5 haubitz, 3 orgel, 205 doppelhaken, 41 doppelhaken cső, 18 muskéta cső, 1169 db. 18 latostól 28 fontosig terjedő súlyú ágyúgolyó, 270 db. 6—125 fontos kőgolyó 1 mázsa doppelhaken golyó, 42 kézi gránát és 2 mázsa 77 font lőpor találtatott.⁵⁾

Az 1710—11-iki ostrom alkalmával Lőcse bástyái és körfalai nagyon megrongáltattak. Az állandó katonaságnak létesítése után a város — mint erőd elvesztette fontosságát, mindamellett még ezután is tetemes mennyiségű hadi szereit voltak, míg III. Károly király 1712-ben a városnak ágyúit (a Mayer féle krónika szerint 50-et [?]) Bécsbe vitette. Megmaradt fegyvereit 1849-ben Benedek tábornok összetörette s most csak egy újabban talált doppelhaken képviseli a régi falvédő fegyvereket.

¹⁾ A „Hagel-Büchse“ és „Hagel-Stuck“ talán kifelé szélesedő nyílással bíró lövő eszköz, mely nagy térrre szórta szét a beléje töltött kisebb golyókat?

²⁾ Levélt. XI. oszt. 26.

³⁾ U. ott. 27. sz.

⁴⁾ U. ott. 29. sz.

⁵⁾ U. ott. 32. sz.

III. Lőcsének polgárőrsége és védelmi rendszere.

A középkor harcias századaiban, midőn az olygarchák féktelensége, Giskrának dúló hadai, a megyei nemességnek a városok szabadalmi és gazdag bírtokai ellen gyakran intézett támadásai folytonos védelemre kényszeríték a városokat, a polgárságban igen kifejllett a harcias szellem.

A városnak tulajdonát képező felsorolt hadikészleteken kívül minden polgárnak teljes fegyverzettel kellett ellátva lennie. Azt ellenőrizni a hatóságnak feladata volt. 1641. február 5-én figyelmeztette is a képviselő testület a magistratust említett köteletségére s kívánta, hogy a polgárság évenként köteleztessék a lövészekkel együtt céllövésekre kivonulni, hogy meglehessen tudni, vajjon mindenki el van-e látva a kellő fegyverzettel. (Ob die Burgerschaft alle Ober- und Untergewehr habe.) A polgárok ingóságainak lelettáiraiban a különféle puskák, kard, buzogány, alabárd, pallos, lőporos palack rendes rovatott töltenek be.

A céhbeli emberek között a városi fegyvertárból osztattak ki fegyverek. Így 1702-ben a tücsináló céh kapott 13 puskát, a mészárosok 10-et, az asztalosok 2-öt, a posztószövőök 15-öt, a nyeregkészítők 1-et, a könyvnyomdászok 3-at, az ácsok 1-et, a szígyártók 4-et, a cipészek 4-et, a gombkötők 2-öt, a késcsinálók 8-at, a kalaposok 13-at, a rézkovácsok 3-at, a sütők 2-öt, a szabók 3-at, a lakatosok 6-ot, a kerékgyártók 2-öt, a csizmadiaák 3-at, a takácsok 6-ot, a bodnárok 7-et összesen 108 darabot.²⁾ Minthogy a céhek a bástyatornyok ágyúival voltak elfoglalva, a puskák csak az azokhoz felesleges számú mesteremberek részére adathattak ki.

A harcias szellem ébresztésére nagy hatást gyakoroltak a lövész egyesületek.

A lőcsei lövész-egyesület keletkezésének idejét nem lehet meghatározniunk A XV. században már virágzott. Spervogel 1516-ban írja, hogy a magistrátus Miklós (niclas) lakatos mesternek házárt megvevén a rajta volt adósságokat törlesztette s a többi közt „in der Schützen-bruderschaft“ is befizetett 1 frtot.³⁾ A Hain krónikájában⁴⁾ előforduló ezen kifejezés: »ist zuwissen, dass allhiesige Schützen-Bruderschaft. . . . auffgerichtet Anno 1599 und sind also bald zu neuen Eltesten erwehlet worden Caspar Rugner und Chris-

¹⁾ Hain 316. old.

²⁾ Levélt. XI. oszt. 25. sz.

³⁾ Spervogel 9. lev.

⁴⁾ Hain 594. old.

toph Schmidt« arra mutat, hogy a régi lövész-egyesület a XVI. század folyamában megszűnt létezni s csak 1599-ben szervezetett újra. A polgárság azonban mindig gyakorolta magát a lövésben. Nem csak kézi fegyverek, hanem a doppelhakenek is szerepeltek ilyen alkalmaknál s közkölségen szerzett jutalmak osztattak ki. 1597-ben az alsó kapun kívül építettek lövő helyet, hol két tanácsnoknak felügyelete alatt doppelhakenekkel, lövés-versenyt tartottak. A városnak minden tizenkettéből 8—8 polgár 4—4 doppelhakennel, (összesen 96 személy 48 doppelhakennel) vett ebben részt. A legjobb lövések jutalma: 1-ső 1 tallér, 2-ik 1 arany, 3-ik 1 tallér. Ha a kört senki sem találta el, az összes résztvevők egy hordó sört kaptak a várostól.

1610-ben állandó lövész-csarnok (Schiess-haus) építtetett.¹⁾ A céhbeli mesteremberek nem tartoztak a lövész-egyesület körébe, de az évenként tartatni szokott ünnepélyes cél-lövésben részt kellett venniük. A ki a polgárok közül visszavonúlt, fizetett 50 denárt. 1658. jún. 3-án a céhbeli és a lövészek között felmerült viszály következtében az előbbieket elmaradtak a céllövéstől, mégis 125 férfi vett abban részt.²⁾³⁾

¹⁾ U. ott. 212. ²⁾ U. ott. 523. ³⁾ Az egyesület jutalmakkal ösztönözte tagjait a nemes versenyre. Az 1660-iki verseny-lövésben 78 férfi vett részt. Minden résztvevő 2 frt. 20 denárt fizetett be s a következő verseny-díjak osztattak ki:

1. nagy aranyozott ezüst csésze,	értéke 21 frt.
2. egy tucat tál	» 20 »
3. egy aranyozott ezüst csésze	» 18 » 20 den.
4. 1/2 tucat cin-tál	» 16 » 36 »
5. egy aranyozott csésze ezüst kanálkával	» 14 » 30 »
6. » pár aranyozott kanál	» 12 » — »
7. » tucat cin-tányér	» 10 » 54 »
8. » pár aranyozott kanál	» 9 » 15 »
9. » « fehér ezüst »	» 8 » — »
10. 1 1/3 rőf vörös taffota	» 7 » 18 «
11. egy pár fehér ezüst kanál	» 6 » 50 «
12. » nagy cin-kanna	» 5 » 18 »
13. » aranyozott kanál	» 4 » 75 »
14. » cin-palack	» 4 » 50 »
15. 3/4 rőf zöld atlasz	» 4 » 25 »
16. egy pár sárgaréz gyertyatartó	» 4 » — »
17. « » nadrágra való barna remek paszomány »	» 3 » 60 »
18. » fehér kanál	» 3 » 25 »
19. » ezüst »	» 2 » 75 »
20. » pintes cin-palack	» 2 » 24 »
21. » malac tálastul	» 1 » — »
22. » rozmarin koszorú	» 1 » 50 »

összes érték 180 frt 25 den.

A város fegyvertfogható férfiainak számáról kevés adatunk van. Az időnként tartott „*Musterung*“-okról szóló tudósítások szerint 1532-ben Lőcsének 350¹⁾, 1557 okt. 20-án ugyanannyi főből álló polgárőrsége volt.²⁾

Az 1660-iki összeírás szerint Lőcsének 703 háza közül 72 volt özvegyasszonynak bírtokában. 331-nek bírtokosa nem céhbeli ember 300-é pedig mesterember³⁾.

1663. szeptember 20—21-én összeírták a harcképes polgárokat és a fiatalságot s ezen utóbbinak száma ekkor 200-ra ment.⁴⁾ Az 1660-iki összeírásban említett 631 házbírtokos közül ha 550-et veszünk harcképesnek, a védelmi erő 650 főből állott.

Az 1664. május 31-én és június 2-án tartott musterung alkalmával 681 férfi osztatott be a kapitányságok alá.

A tanácsnak jogköréhez tartozott a polgárságnak zászlóalljakba osztása, a tisztek kinevezése és a bástya-tornyoknak kiosztása a céhek között.

Az összes polgárőrség élén állott a főkapitány (Obrister-Hauptmann).

A város felosztatott négy negyedre és 12 tizenkettedre. Egy-egy negyedre jutott 3 tizenketted. Minden negyednek polgársága fölé egy kapitány, egy hadnagy és egy zászlótartó (fändrich) állítatott a polgárság köréből. A lovasságnak külön parancsnoka volt.

A XVI. században az ugyanazon tizenkettedben lakó polgárok együtt tartoztak felügyelni a bástyákra s védeni azokat.

1569-ben ilyen felosztást találunk:

1. Felső-kapu: felügyelője az 1-ső 12-ed.
2. Menhardtorony: » a 2-ik és 3-ik 12-ed
3. Vastag » » » 4-ik 12-ed.
4. Alsó kapu: » az 5-ik 12-ed.
5. Puschen-Thurm: » a 6-ik 12-ed.
6. Hencken-Thurm: » » 7-ik 12-ed.
7. Zárdatorony: » » 8-ik 12-ed.
8. Haber-Thurm: külön 12-edé nem említetik, hihetőleg ez is a 8-iké volt.
9. Vízi-torony: felügyelője a 9-ik 12-ed.
10. Kis-Scharffek: » » 10-ik 12-ed.
11. Nagy- » » » 11-ik 12-ed.

¹⁾ Hain 62. old.

²⁾ U. ott. 122. old.

³⁾ Levélt. XI. o-zt. 24.

⁴⁾ Hain 525. old.

12. Schützen-Thurm: külön 12-edé nem említették, hihetőleg a lövész-egyesület tagjainak felügyelete alatt állott s így ettől kapta nevét is.

13. Vorbritte-Thurm: felügyelője a 12-ik 12-ed polgársága.¹⁾

A XVII. század elején már elválasztva találjuk a czéhbéli mesterembereket a többi polgároktól. 1605-ben, midőn Bocskay István hajdúi nyugtalanították a várost, a tanács Hutter Gáspárt főkapitánynya nevezve ki, így szervezte a négy kapitányságot: *1-ső kapitány*: Kramer Pál, zászlótartója: Brexler György. Parancsnoksága alá 3 tizenkettednek polgárságán kívül a színes bőrt készítő tímárok, (Rothgerber) a szabó, pék, bádigos, rézműves és kőműves mesterek rendeltettek. *2-ik kapitány*: Beck Lőrincz, zászlótartója: Kramer Mihály. 3 tizenketted s az aranyműves, szűcs, kalapos, szőj- és nyereggyártó céheknek parancsnoka. *3-ik kapitány*: Türek János, zászlótartója: Mutius János. Parancsnoksága alatt 3 tizenketteden felül a posztószövőök, kovácsok, lakatosok, és a fehér bőrt készítő tímárok (Weissgerber) állottak. *4-ik kapitány*: Taubrich Bernát, zászlótartója: Wiesner János. 3 tizenketted és a mézárós, cipész, asztalos és bodnár céhek tagjaival rendelkezett. A krónikának ezen szavai: »Ist also diese Stadt in vier Theil getheilet worden. *Neben diesen* hatt auch ein E. Rath den Zechen *die Thürn* auff der Stadtmauer ausgetheilet.«²⁾ biztos útmutatást nyújt a védőknek ostrom alkalmával történt elhelyezésére. A céhek védték a kaputornyokat és bástyákat, a tizenkettedekbe beosztott többi polgárok pedig a zwingerek és a körfalak lövőréseinél foglaltak állást.

1619. szept. 14-én Bethlen Gábor fejedelem nevében Rákóczy György hódolásra szólította fel Lőcsét. A hatóság ekkor két főkapitányt Bobst (Bobest) Frigyes és Greff Lőrincet állította a négy kapitányságra beosztott polgárság fölé.³⁾

1644-ben (I. Rákóczy György felkelése idejében) A kapitányok és zászlótartók mellett hadnagyok, «rothmayster»-ek (talán őrmesterek:) és káplárok is említetnek. A negyedek élén állanak a kapitányok hadnagyaik és zászlótartóikkal. Minden tizenkettednek van 4—4 rothmeistere 11—18 emberrel.⁴⁾

¹⁾ Hain 197. old.

²⁾ U. ott.

³⁾ U. ott 221

⁴⁾ Levélt. XI. oszt. 24. sz. és Hain 326. old. A tisztek következők: *I. negyed*: 1—3 tizenketted. Kapitány: Netsch Tóbiás, hadnagy: Finck Mátyás zászlótartó: Amman Jeremiás, rothmeisterek: Németh Ferenc, Köhler Márton Steiner Boldizsár, Kramer Mihály, Scheiermann Bálint, Hein János, Eisenbleser

Az 1670. ápril 19-iki, az I. Rákócy Ferenc féle felkelés alkalmával tartott »Musterung« a polgárságnak új felosztásával ismertet meg. A kaputornyok és bástyáknak őrizetére a céhek rendeltettek ki. A legkönnyebben megtámadható két kapu s annak környékére rendeltettek a tizenkettedek. A felső-kapu környékére az 1—3 és 10—12 az alsóhoz pedig a 4—9-ik tizenkettedek Fürnstein Tobiás, Schwab János, Németh György, Graub Tamás kapitányok, — Steiner Magnus, Schüler Kristóf, Breuer Sámuel, Röthel Tamás hadnagyok és Schuberth Bertalan, Zacherle Kristóf, Brichenzweig János, Kliesch Jakab zászlótartók alatt. A fiatal legények Letzeldter Tóbiás kapitány, Kassel György hadnagy és Novosádi István zászlótartó alatt külön zászlóaljzat képeztek. A lovasságnak kapitányává Alauda Bertalan, cornétásává Amman János Gáspár neveztetett ki.

A céhbeli mesteremberek a tűzérsegi, a többi polgárok a gyalogsági és lovassági szolgálatot teljesítik, míg a fiatalság a tartalékot képezi. Midőn Theököli Imre seregei 1680-ban megszállották a várost, augusztus 19-ére írja Hain: »ging die Burgerschaft alsobald mit ober- und untergewehr ein jeder zu seinem Hauptmann und stellten sich in ihren anvertrauten Posten zur defension, mit sorgfältiger Wachtsamkeit auff *Stadtmauern* und *Thurmen*, die junge Pursch aber stunden auff den Platz in *gutter Bereitschaft*.¹⁾

A XVIII. század elején, — jöllehet már a XVII. század vége felé kir. őrséget kellett befogadnia a városnak — a polgárság még teljesíti a védelmi kötelezettséget. 1703-ban báró Grumbach ezredes — Lőcse parancsnoka — kívánta: hogy a polgárok, mes-

Lukács, Sterkenreiff Endre, Tischler György, Bartsch Mihály, Polt György, Seldenderheim János. Összesen 180 emberrel. *II. negyed:* 7—9 tizenketted. Kapitány: Greff Mih. hadnagy: Gerstner Gergely, zászlótartó: Graub Tamás, rothmeisterek: Jeschko János, Heller Dávid, Richter Böldizsár, Grauscher György, Heinemann György, Mathern János, Kessup György, Müller Farkas, Miska János, Pollack Kristóf, Cirbus György, Schmüger Gergely. Összesen 171 emberrel. *III. negyed:* (4—6 tizenketted). Kapitány: Kramer Pál, hadnagy: Nonnert György, zászlótartó Breszler Dániel, rothmeisterek: Kolmütz Kristóf, Jan Kristóf, Zock Bálint, Payer Pál, Lukel Endre, Schneier Pál, Landinus András, Ratz János, Kulmann György, Klein Boldizsár, Kramer György, Reitter Mihály. Összesen 185 emberrel. *IV. negyed:* (10—12 tizenketted.) Kapitány: Wüstemann Ehrhardt, hadnagy: Kulman János, zászlótartó: Ander György, rothmeisterek: Probnér János, Brandt Joachim, Buchwaldt János, Reich Kristóf, Prelloff Jakab, Schlawinger János, Eblinger János, Nonnhardt Pál, Krmner Sebestyén, Stark Pál, Steinbrunner György, Luschmann Jakab. Összesen 145 emberrel. Káplárokül: ifj. Schänert. Springer György, Richter Bálint, Röttl Bálint, Opitius János, Scheiermann Márton, Eichelmann Mihály és Haas János említetnek.

¹⁾ Hain 881. old.

terlegények és más a fegyver viselésére alkalmas fiatalok irassanak össze, a régi fegyverek javíttassanak ki s a polgárság fegyverben gyakoroltassék, hogy szükség esetében azzal kellően tudjon bánni, az összes harcképesek vonúljanak ki kapitányaik vezetése alatt. A tanácsnak ezen kívánságokra adott válasza mondja, hogy a polgárság és a szolgák (Hausgesindl) a kapitányok által rendesen számon tartatnak. Lednitzkynek, mint a legidősebb kapitánynak meghagyatott, hogy a kereskedő segédek és a harczképes polgári ifjúságot írja össze. A mesterinasok és legények összeírásával az őrmester bizatott meg. Ezen fiatalság élére most is külön kapitány — Husz János — neveztetett ki.¹⁾

Mily magasztosan fogta fel a városi polgárság házi tűzhe-lye védelmezésének kötelességét, kitűnik abból, hogy a közös veszély idejében senkinek sem volt szabad elhagynia a várost. 1605-ben Lang Kristóf tanácsbeli tag, megfélekezve polgári esküjéről, megszökött Lőcséről. A tanács azonnal lefoglalta minden vagyonát s arra ítélte, hogy a háború végéig felfogadott 100 zsoldos drabant az ő költségén fog tartatni. Ha ezen ítéletet nem is lehetett teljesen végrehajtani, mindenesetre érdekes módját látjuk itten a hadiköltség beszerzésének s következtethetjük, hogy a pénzbírságokat veszély idején hadi kiadásokra fordították.

Ha a polgárság nem bízott eléggé saját erejében, zsoldos sereget (drabantokat) fogadott fel a tanács. Egyebek közt 1605-ben látunk erre példát, mikor a május 7-én fogadott 200 zsoldosnak kapitányaivá Greff Lőrincz és Hödisch Bálint neveztettek ki. Midőn még ezzel sem érezte magát elég biztosságban a polgárság, május 12-én ismét felfogadtatott 100 drabant s ezeknek kapitányává Draveczy Samu szepesmegyei szolgabíró választatott meg.²⁾

A drabantok rendesen a kirohanások és portyázásoknál alkalmaztattak.³⁾ Fizetésüket a hatóság a polgárookra a birtok arányában kivetett taxából fedezte.⁴⁾

A megyei szolgabírónak városi szolgálatba lépése sajátságosnak látszhatik, de tekintetbe kell vennünk azt, hogy veszély idején az erős városok biztos menedék-helyül szolgáltak a megyei nemességnek is. Lőcsének ezen tekintetben való fontosságát már előbb kiemelttem pár helyen. Épen a XVII. század elejére vonatkozik Pethe Márton győri püspök, kancellárnak Rudolf királyhoz

¹⁾ Levélt. XI. oszt. 30. sz.

²⁾ Hain 198—199.

³⁾ U. ott.

⁴⁾ U. ott 58. old.

írt egyik levele. Midőn 1603. szeptemberben Lőcse egy nagy tűzvész következtében sok kárt szenvedett, írja a kancellár: Contigit hōc Augustissime Imperator civitati Leuchoviensi, quae aedificiis venusta, loco amoena, hominibus referta, *moeniis et propugnaculis bene munita*, antiquitate excellens, fidelitate conspicua, *totius Scepūsii faciem referens*“ etc. Ezen hivatalos nyilatkozat feltünteti, mily fontosságot tulajdonított a királyi kormány Lőcsének.¹⁾ Mennyire fontosnak tekintette a várost a nemesség önmagára nézve, abból látjuk, hogy a Bocskay féle felkelés kezdetén 1604. novemb. 4-én Liptómege nemességének gyűlése kérdést intéz Lőcséhez: minő állást fog a város a mozgalommal szemben elfoglalni? s a nemességnek egy tagját a városba küldi, hogy ez az eseményekről, melyekről Lőcse mindig gyorsan kap értesítést, tudósítsa a megyét. Horváth László szepesi alispán pedig nov. 5-én egyenesen azon kéréssel fordult a városi tanácshoz, adna ez neki tanácsot: melyik félhez álljon?²⁾ Az 1680-iki zavarok idejében aug. 19-ére írja Hain: »Versammelte sich ein E. E. Rath, Vormünd, Gemeinde und der Ausschuss von der Burgerschaft, nebens dem Commendanten und anderen Kriegs-Officieren, so sich zur Zeit allhier befunden, undt kahmen auff den Rathhaus zusammen nebens denen von Adel (sintemahl unter wehrenden dieses Kriegstrublen *d. zipserische Adel meistentheils in der Stadt auffhielt*.“³⁾ Meltányos volt tehát, hogy legalább egyesek részt vegyenek a védelemben.

Az erődítés fegyverzet és polgárőrség ismerése után tekintsük meg a védelmi rendszert. Valahányszor ellenség fenyegeté a várost, a hatóság azonnal »Musterung«-ot rendezett. Összeszámította a fegyverviselésre alkalmas férfiakat, kapitányságokra sorozva őket kinevezte tisztjeiket, a bástyákat kiosztotta a céhek között, a többi polgároknak helye a falakon kijelöltetett. Vizsgálatot tartott a falak, bástyák s azoknak és a polgárságnak fegyverzete fölött. Míg a veszély nem lett közvetlenné, naponkint egy vagy két kapitányság vonúlt ki őrségre a kapuk-, bástyák- és körfalakra. A város külső területére külön kapitányságot szerveztek, melynek feladata a közeli környéken való cirkálás volt.⁴⁾

A legelső védelmi intézkedés abból állott, hogy a legkönynyebben megtámadható keleti oldalon a felső- és alsó-kapuk közé eső vonalon a körfalakon kívül levő csűrök leromboltattak, a kertek

¹⁾ Levélt. M.-cellaneae XXI. o. sz.

²⁾ Levélt. II. oszt. 46.

³⁾ Hain 879. old.

⁴⁾ Levélt. XI. oszt. 30.

fái kivágattak, hogy az ellenség kénytelen legyen nyílt téren harcolni. Majd a falaknak és bástyatornyoknak fedeleit szedték le, egyrészt a tűztől való félelem miatt, másrészt, hogy a bástya tornyok tetejéről is védhessék a várost. A kapukat az ellenség közeledésekor rendesen gerendákkal és földdel torlaszolták el. Ha a veszély nem volt nagy, egyet nyitva hagytak, mint az 1531-ben történt.¹⁾ Az 1680-iki és 1682-iki ostromok alkalmával a kapukat mind eltorlaszolta találta az ellenség.²⁾

A céhek tagjai a bástyákon, a kapitányságok alatt zászlóaljakra osztott polgárság a zwingereken és körfalakon elfoglalta helyét. Míg a piacon felállított fiatalság könnyen volt bármely veszélyeztetett pontra indítható, a gyalog drabantok és a lovasság mindig készen állottak a kirohanásra.

Ilyen hadi szervezet mellett Lőcse nem csak megvédte magát minden támadás ellen, hanem a XVI-ik században birtokokat is hódított.³⁾ A XVII. századon keresztül mindig önerejével kényszeríté ostromlóit arra, hogy a városra nézve előnyös feltételeket fogadjanak el a capitulációknál. 1682-től kezdve majd császári, majd fejedelmi hadak tartják megszállva a várost, de védelmi intézkedéseinél a polgárság erejét mindkét fél mindig számításba vette. Ezt mutatja Károlyi Sándornak 1706. szept. 30-án a Polgár melletti táborban kelt rendelete, melyben Lőcsének biztosítására rendeli: 1. A védelmet akadályozó harczképtelen egyéneket ideje korán biztosságba kell helyezni a Rozsnyó felé vezető völgyekben. 2. Igyekezzék a város elegendő munitiót beszerezni, minthogy az országnak a megszállott helyek ellátásáról kell gondoskodnia s csak a lövőeszközöket hagyhatja meg a városban. 3. A tetőket korán le kell szedni. 4. A polgárság utolsó csepp véréig engedelmeskedjék a parancsnoknak. 6. Az őrség erősbbítése végett vegye magához Késmárknak fegyverviselésre alkalmas férfait is stb.⁴⁾ 1711-ben árulás ejtette el Lőcsét s a polgárság még ekkor is csak előnyös capituláció után tette le a fegyvert.

Az állandó hadsereg szervezése után megszűnt a városi polgárságnak polgáróri kötelezettsége.

A particularismusnak helyére újabban az egységes haza-, az osz-

¹⁾ L. 8-ik old.

²⁾ Hain 880, 901, 913. old.

³⁾ Terem nem engedi itten a város által Késmárkkal, a Mariássy családdal stb. viselt harcoknak s a kiállott ostromoknak részletezését.

⁴⁾ Levélt. XI. oszt. 31. sz. a.

tály különbség helyére az egységes nemzet eszméje, az osztály-érdekek helyére általános nemzeti érdekek léptek. A mely nemzetnek minden osztálya külön érdekei mellett is lelkesedéssel tudta szolgálni a közös hazát, annak fiai soha sem fogják megtagadni múltjukat s ha a haza szent érdeke vért és életet kíván mindenkinek eszébe jutnak e szavak :

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely.
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned és meghalnod kell!

Dr. Demkó Kálmán.

Stadlberg

